

พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม  
: กรณีพระพิศาลศาสนกิจ (หลวงพ่อยื่อน ขนติพโล)  
Buddhism for Social Engagement: a Case Study  
of Phra Phisansasanakich (Yuen Khantiphalo)

<sup>1</sup>พระครูสุขเขตวุฒิคุณ, <sup>2</sup>พระสฤทธิ์ สุ่มโน และ <sup>3</sup>สุมิชชา ชาเสน  
<sup>1</sup>Phrakru Sukhetwutthikhun and <sup>2</sup>Prasarit Sumano and <sup>3</sup>Sumitcha Chasen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี, ประเทศไทย  
มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ประเทศไทย  
Mahaculalongkornrajavidyalaya University Ubon Ratchathani Campus, Thailand  
Ubon Ratchathani Rajabhat University, Thailand

<sup>1</sup>Sukhet\_w@gmail.com

Received September 9, 2019; Revised October 20, 2019; Accepted December 18, 2019

### บทคัดย่อ

พุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร มีสภาพพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดสุรินทร์โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงนิเวศ เชิงวัฒนธรรม มีรอยพระพุทธบาทจำลองที่บ่งบอกถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ของขอมโบราณและกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนผานางคอยเป็น ผาพระ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลผลิตที่ได้จากอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ทั้งสิ้น พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร จึงสามารถสรุปได้ใน 2 ฐานะ คือ ฐานะเชิงหลักการได้แก่ การตีความหลักการของพุทธศาสนาเพื่อให้ครอบคลุมสังคมทุกด้าน โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคมหม่มากและปรับรูปแบบให้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมมากยิ่งขึ้นและฐานะเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ กระบวนการทำกิจกรรมเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมไปพร้อมกับการพัฒนาจิตใจด้วย นอกจากนี้ยังเป็นการปรับรูปแบบการเผยแผ่ศาสนาที่ไม่เน้นเพียงการแสดงธรรมและการสอนกรรมฐานเท่านั้น แต่ยังสามารถเผยแผ่ในรูปแบบสังคมสงเคราะห์และร่วมรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหาสังคมทุกยุค

สมัย ซึ่งเป็นการเข้าไปรับผิดชอบต่อการกระบวนการณ์เคลื่อนไหวทางสังคม รวมไปถึงปฏิบัติการ เยียวยา รักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมระบบนิเวศวิทยาและสิ่งมีชีวิตด้วย

**คำสำคัญ:** พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม, พระพิศาลศาสนกิจ

## ABSTRACT

A Buddhist park of Wat Khaosala Atulla Thanacharo has abundant forest conditions. Surin Province, by the Tourism Authority of Thailand, has promoted the park to be an ecological and cultural tourist attraction. There is a model of footprint of the Buddha that indicates the civilization of ancient Khmer. The Fine Arts Department has registered the Nangkoi cliff locating in the park as Pah Phra or cliff of monks. These are all the results of forest resource conservation of Buddhist monks. Buddhism for social engagement of Wat Khaosala Atulla Thanacharo can, thus, be concluded in 2 statuses. Firstly, Buddhist principle status includes: interpretation of Buddhist principles that covers all social aspects by applying Buddha Dhamma principles for benefiting most people in society; and by adjusting the pattern of Buddha Dhamma principles to be more related to social phenomenon; and Secondly, the operational status includes the implementation of activities for benefiting society as well as mental development. The pattern of Buddhist propagation is not only through Dhamma preaching and meditation practice but also through: social welfare for solving social problems of all generations; and social movement in various aspects including conservation and restoration of natural resources, ecology, environment as well as all creatures.

**Keywords:** Buddhism for Social Engagement, Phra Phisansasanakich

## บทนำ

สังคมยุคใหม่ของปัจจุบัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ เพื่อเป็นการแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมภายในประเทศและสังคมภายนอกประเทศ ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการบูรณาการเพื่อช่วยกันป้องกันและแก้ไขปัญหาภายในประเทศของตน เพราะเหตุว่ากลุ่มคนในสังคมกำลังมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินชีวิตหรือมีปัญหาชีวิต แต่ก็ยังไม่มีความรู้ความสามารถที่จะแก้ปัญหาชีวิตของตนให้ผ่านพ้นปัญหาและอุปสรรคนั้นไปได้ ด้วยเหตุนี้เองหน่วยงานหลักๆของสังคมนั้นจึงยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ ยกตัวอย่างเช่น สถาบันศาสนาหน่วยงานเอกชน องค์กรต่างๆทั้งไทยและเทศรวมถึงกลุ่มจิตอาสาและ

ชมรมต่างๆก็พยายามที่จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านั้น เป็นต้น แต่ในบทความนี้ผู้เขียนจะเน้นไปที่สถาบันทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท สถาบันพระสงฆ์ที่กล่าวถึงนี้จะมีพระสงฆ์เป็นผู้นำหรือแกนนำด้านจิตวิญญาณ เป็นศูนย์รวมใจหรือศรัทธาของสังคมเอาไว้ พระสงฆ์หลายรูปในปัจจุบันมีความรู้ มีความสามารถและมีบทบาทในด้านต่างๆมากมาย ซึ่งแต่ละรูปนั้นก็แตกต่างกันออกไป

สาเหตุที่มีพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) ขึ้นมาก็เพราะเป็นขบวนการพระพุทธศาสนาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ ตัวพระสงฆ์เองก็ไม่ได้ผูกมัดติดอยู่กับหลักการเดิมที่ไม่สามารถทำอะไรได้ ไม่มีการแยกเรื่องศาสนากับสังคมออกจากกัน เพราะสังคมกับศาสนาเป็นเรื่องเดียวกัน ถ้าสังคมมีปัญหา นั่นหมายถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ไม่มีบทบาทต่อชุมชนหรือสังคมเมื่อปัญหาสังคมรุนแรงขึ้นก็อาจจะส่งผลกระทบโดยตรงไปถึงสถาบันสงฆ์ได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น พุทธเพื่อสังคม (Engaged Buddhists) ที่มีนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาและพระสงฆ์นักพัฒนาพยายามนำพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรงต่อชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง เหล่านี้เป็นต้น พุทธศาสนาเพื่อสังคมที่โดดเด่นในต่างประเทศ โดยส่วนมากจะเกิดขึ้นในประเทศที่เกิดภาวะวิกฤตทางสังคมจากภัยสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง โดยเฉพาะในประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกมาก่อน เช่น อินเดีย ศรีลังกา เวียดนาม ทิเบต (Phramaha Somboon Wutdhikaro, 2005 : 1) บทบาทและความสำคัญของพุทธเพื่อสังคมมีหน้าที่ คือ

1. หน้าที่ในการให้คำอธิบาย ซึ่งในสังคมมนุษย์ทุกสังคมจะต้องมีคำถามว่าทำไมมันถึงเป็นอย่างนั้น ทำไมถึงเป็นอย่างนี้ ยกตัวอย่างเช่นว่า เมื่อมนุษย์เกิดขึ้นมนุษย์จะต้องถามว่าทำไมเราถึงเกิดมา เกิดมาอยู่ในสถานะในทางสังคมอย่างไร ทำไมเราถึงรวยทำไมเราถึงจน ทำไมเราถึงเป็นผู้ถูกปกครอง ทำไมเราถึงยอมรับสถานภาพที่เกิดขึ้นกับชีวิตของเรา ทำไมญาติพี่น้องถึงต้องตาย สิ่งที่เราถึงต้องพลัดพรากศาสนาจะให้คำอธิบายต่อคำถามเหล่านี้

2. หน้าที่ในการให้การสนับสนุนกับสถาบันพื้นฐานต่างๆของสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจทางการเมืองวัฒนธรรม ค่านิยมเพื่อให้สถาบันต่างๆเหล่านี้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ต่างๆทางสังคมและประโยชน์มากที่สุดแก่มวลชน ดังนั้นศาสนาต่างๆก็จะมีคำสอนบัญญัติแนวทางเศรษฐกิจที่ยังประโยชน์แก่ ศาสนิกชน การเฉลี่ยประโยชน์และความสุขแก่ชนหมู่มาก ในทางการเมืองเป็นเข็มทิศและหางเสือแก่ระบบการเมืองโดยเฉพาะระบบการเมืองที่มีรากฐานอยู่บนจารีตนิยมในทางสังคมศาสนาเป็นสื่อของการอบรมให้รู้จักระเบียบสังคม หมายถึงการรู้จักเรียนรู้ รู้จักปรับตัวให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ โดยการยึดถือแนวทางปฏิบัติอย่างเดียวกัน มีปรัชญาชีวิตที่สอดคล้องกัน

3. หน้าที่ที่เกี่ยวกับปัจเจกบุคคล คือศาสนาจะทำหน้าที่ให้พลังใจแก่บุคคลหรือปัจเจกบุคคลในกรณีที่เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นมาและไม่สามารถที่จะหาเหตุผลที่เหมาะสมหรือเพียงพอมาอธิบายได้ เช่น ในกรณีเกิดภัยพิบัติ เกิดอุบัติเหตุแก่ผู้ที่เรารัก เราชอบต่างๆ เหล่านี้ ก็จำเป็นต้องมีคำอธิบายที่นอกเหนือจากที่ว่าเป็นการบังเอิญ

4. หน้าที่ทางด้านการฝึกส่วนต่างๆ ของสังคมให้เป็นเอกภาพนั้นก็คือว่าทำให้ชนบทร่วมประเพณีระบบความเชื่อต่างๆ ที่เป็นระบบความเชื่อย่อยๆ ในสังคมได้รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอันนำไปสู่บูรณาการในชาติ (Somboon Suksaran, 1987 : 20)

จากที่กล่าวมาพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่มีแกนนำเป็นพระสงฆ์ ถือได้ว่าเป็นรูปแบบการพัฒนาและให้ความช่วยเหลือที่ไม่จำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวังหรือต้องการให้พระสงฆ์ที่มีบทบาทมีความรู้ความสามารถได้ยื่นมือเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระในการแก้ปัญหาต่างๆ ให้กับพุทธศาสนิกชนของตนเองบ้างในบทความเรื่องนี้ผู้เขียนจะนำเสนอบทบาทพุทธเพื่อสังคมของพระพิศาลศาสนกิจ (เย็น ขนติพิโล) วัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ที่ประสบผลสำเร็จในการนำพระพุทธศาสนามาช่วยบริการสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแบบองค์รวมหรือให้ทุกส่วนงานและชุมชนทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในลำดับต่อไป

### ความหมายพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

คำว่า“พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม”ภาษาอังกฤษคือ "engaged Buddhism" นักวิชาการส่วนใหญ่ยอมรับตามที่ศาสตราจารย์เคนเนธ คราฟท์ (Prof. Kenneth Kraft, 1992 : 18) นักวิชาการด้าน engaged Buddhism คนสำคัญอีกท่านหนึ่งระบุว่าผู้ที่ใช้คำๆ นี้เป็นคนแรกคือท่านติช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) พระภิกษุในพระพุทธศาสนานิกายเซนชาวเวียดนาม (Kenneth Kraft, 1992) มีความหมายครอบคลุมแนวคิดที่มีกลิ่นไอแบบพระสงฆ์เวียดนาม 3 ประการ ได้แก่ ความตระหนักรู้อย่างแท้จริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน (awareness in daily life) การรับใช้/บริการสังคม (social service) และปฏิบัติการทางสังคม (social activism) คำว่า“socially engaged Buddhism”มีนักวิชาการทางพุทธศาสนาหลายท่านได้ศึกษาวิเคราะห์ความหมายแบ่งออกเป็น 2 แนวทางด้วยกัน แนวทางแรกได้แก่ มีความเห็นว่า คำว่า“socially engaged Buddhism”มาจากคำในภาษาฝรั่งเศสว่า “engage” (อ่านว่า“อังกาเย”) และ“l’engagement” (อ่านว่า“เลอ อังกาเยมั่ง”) และโดยแท้จริงแล้วท่านติช นัท ฮันห์ เลือกใช้คำๆ นี้ เพื่อต้องการให้ครอบคลุมแนวคิดแบบเวียดนาม 3 ประการ ได้แก่

1) ความตระหนักรู้อย่างแท้จริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน (awareness in daily life)

2) การรับใช้/บริการสังคม (social service) และ

3) ปฏิบัติการทางสังคม (social activism) (Donald Rothberg, 2006 : 209) และแนวทางที่สอง คือ ในขณะที่แนวทางที่ 2 เห็นว่า ตัวอักษรจีนที่ท่านนัท ฮันท์ ใช้เพื่อสื่อความหมายถึงคำว่า “engaged Buddhism” ตั้งแต่แรกนั่นคือคำว่า หยู่ ชื่อ ฟว้อ เจี้ยว ซึ่งประกอบด้วยตัวอักษร 4 ตัว ได้แก่ หยู่ แปลว่า “เข้าสู่” (enter), ชื่อ แปลว่า “โลก” (world), ฟว้อ แปลว่า “พระพุทธเจ้า” หรือ “พระ” หรือ “พระพุทธศาสนา”, เจี้ยว แปลว่า “คำสอน” เมื่อนำรวมกันแล้วแปลโดยสาระได้ว่า “พระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก” (worldly Buddhism) การที่ท่านนัท ฮันท์ ได้อธิบายเอาไว้ว่า engaged Buddhism คือ “พระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในชีวิตประจำวันและทุกขณะ” ท่านชี้ว่าคนทั่วไปเมื่อได้ยินคำว่า “engaged Buddhism” มักจะคิดถึงการทำเพื่อความเป็นธรรมในสังคม การต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนหรือการเดินขบวน (demonstration) เป็นต้น แต่ความจริงแล้วนั้นไม่ใช่องค์ประกอบพื้นฐานของ engaged Buddhism เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการปฏิบัติธรรมเท่านั้น เพราะแท้จริงนั้น “องค์ประกอบพื้นฐานคือมีการปฏิบัติธรรมอยู่ในทุกๆ ขณะของชีวิตประจำวัน” เป็นการใส่ใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น “ที่นี่และเดี๋ยวนี้” (here and now) ในขอบเขตของร่างกาย จิตใจและสภาวะแวดล้อม กล่าวอีกอย่างก็คือ engaged Buddhism เป็นการตอบสนอง (response) ต่อกายสังขาร (physiological formation) จิตตสังขาร (mental formation) และ “กายภาพสังขาร” (physical formation) คำอธิบายของท่านในลักษณะนี้ ดูเหมือนจะให้น้ำหนักความสำคัญไปที่ความตระหนักรู้ มากกว่าการรับใช้/บริการสังคมและปฏิบัติการทางสังคม และอาจทำให้เกิดความเข้าใจต่อไปได้ว่า ความตระหนักรู้นี้เองที่เป็นนัยสำคัญบ่งชี้ถึงความเป็น engaged Buddhism โดยสาระแล้วแนวคิดเรื่อง “การตระหนักรู้ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน” ของท่านนัท ฮันท์ นั้น ก็คือหลักสติปัฏฐานหรือสัมมาสดิฉันเอง แต่สิ่งที่ลืมไม่ได้คือ เมื่อกล่าวตามหลักการของสติปัฏฐาน ๔ แล้ว ในขณะที่ปฏิบัติ นั้น จะต้องมีการธรรมข้ออื่นประกอบร่วมกับสติด้วย ดังที่ข้อความในมหาสติปัฏฐานสูตรระบุว่า “มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ” (Thi.m. (Thai) 10/373/301-2)

เนื่องจากความตระหนักรู้อย่างแท้จริงอันเป็น “สภาวะของจิต” (mentality) หรือเป็น “คุณลักษณะ” (quality) ของจิตซึ่งเป็นนามธรรมอยู่ภายในนั้น มีสัมมาวายามะเป็นตัวผลักดันสำคัญย่อมจะนำไปสู่พฤติกรรมทางกายและวาจาในเชิงสร้างสรรค์ที่เป็น “สภาพปรากฏ” (appearance) ซึ่งเห็นเป็นรูปธรรมภายนอก เนื่องจากสัมมาวายามะมีลักษณะสำคัญคือมีความไม่รู้จักพอในการสร้างความดีและสิ่งที่ดีด้วยความเพียรพยายามอย่างไม่ทอดย หมายความว่า หากเป็นไปตามหลักการดังกล่าว เมื่อมีความตระหนักรู้อย่างแท้จริงแล้วก็ต้องเกิดสภาพจิตที่มีความต้องการลงมือกระทำสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้นเสมอ และนั่นย่อม

นำไปสู่การลงมือกระทำหรือปฏิบัติจริงกล่าวคือ มีการรับใช้ บริการสังคมและหรือปฏิบัติการทางสังคมตามอย่างอัตโนมัติหรืออาจกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการรับใช้ บริการสังคมและหรือปฏิบัติการทางสังคมเป็นผลโดยตรงจากความตระหนักรู้อย่างแท้จริงนั่นเอง

ความตระหนักรู้จึงเป็นเงื่อนไขชนิดจำเป็นหรือเงื่อนไขที่ขาดไม่ได้ (necessary condition) แต่ไม่ใช่เงื่อนไขชนิดเพียงพอหรือเงื่อนไขสนับสนุน (sufficient condition) ของความเป็น engaged Buddhism ไม่เพียงเท่านั้น หากเราติดตามข้อเสนอของ ควีน ที่ว่าแนวคิด engaged Buddhism เป็นกระบวนทัศน์ใหม่ของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีลักษณะที่ไม่เคยมีมาก่อน (unprecedented) (Christopher S. Queen, 2002 : 229) engaged Buddhism ย่อมจะต้องมีความแตกต่างจากพระพุทธศาสนาในแนวทางอื่นๆ ดังนั้นเมื่อนำแนวคิด 3 ประการของ engaged Buddhism มาพิจารณาอีกครั้ง จะพบว่านัยสำคัญที่คำว่า “socially engaged Buddhism” ต้องการบ่งชี้เป็นพิเศษน่าจะอยู่ที่แนวคิดเรื่อง “ปฏิบัติการทางสังคม”

## ลักษณะพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม

### 1. พุทธลักษณะเพื่อสังคม

ลักษณะของพระพุทธเจ้าที่เป็นไปเพื่อสังคม คือ “พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะเป็นโลกนายก เป็นที่พึ่งของชาวโลก ทรงอนุเคราะห์ชาวโลก ฐานะของพระองค์ทรงเป็นโลกเชษฐ เป็นพี่คนโตของชาวโลก มีบทบาทเป็นกัลยาณมิตรที่ดี เป็นพี่ที่ชี้แนะความถูกต้องให้เกิดขึ้นแก่ชาวโลก” (Phrathepdilok (Rabaeb Thitayano), 2008 : 34)

### 2. พุทธนโยบายเพื่อสังคม

นโยบายของพุทธศาสนาเพื่อสังคมปรากฏชัดเจนในช่วงที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกเผยแผ่ศาสนา โดยทรงให้นโยบายแก่พระธรรมทูตที่ส่งออกเผยแผ่ศาสนา ซึ่งถือเป็นปฏิบัติการเพื่อสังคมขบวนการแรกของโลก ดังพุทธพจน์ที่ว่า “พวกเธอจงจาริกไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธรรมาในตนน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม” (Vi.m. (Thai) 4/32/40) จากพุทธพจน์ดังกล่าวสามารถสรุปพุทธนโยบายได้ดังต่อไปนี้ “เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก” หมายถึง ทำสิ่งที่เป็นผลดีและมีคุณค่า มี 3 ระดับ คือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์ในปัจจุบันหรือประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์สุขที่มองเห็นกันชัดๆ ในชาตินี้ เช่น การมีทรัพย์ มียศ มีเกียรติและมีความสุข เป็นต้น, สัมปรายิกัตถประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ในภพหน้า มีจิตใจองงามในคุณธรรมหรือเป็นผู้ที่สั่งสมคุณงามความดีไว้พร้อม เป็นผู้มีศรัทธา ศีล บริจาคทานและเป็นผู้มีปัญญา เป็นต้น,

ปรารถนาประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์สูงสุด จุดหมายสูงสุดหรือนิพพาน, โดยให้ผู้รับการเผยแผ่ได้รับประโยชน์ตามแต่ภูมิธรรมของแต่ละคน หรือให้ตั้งอยู่ในศีล สมาธิและปัญญา จนถึงบรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุด

### 3. ลักษณะของพุทธศาสนาเพื่อสังคม

จากพุทธลักษณะและพุทธนโยบายเพื่อสังคม จึงแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติการเพื่อสังคม ทำให้พุทธศาสนาเพื่อสังคมมีลักษณะพิเศษดังต่อไปนี้

1) ลักษณะเป็นวัฒนธรรม พุทธศาสนาไม่สามารถแยกตัวออกจากสังคมได้ เพราะสังคมหรือชุมชนเป็นที่รวมของคนทุกสาขาอาชีพ ทุกเพศทุกวัยและมีภารกิจแตกต่างกันไปตามความถนัด ระบบความเชื่อก็ย่อมมีความแตกต่างกันแม้จะอยู่ในประเทศเดียวกัน แต่ก็มีวัฒนธรรมแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย โดยพื้นฐานหลักแล้วสังคมและวัฒนธรรมไทยยึดเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ด้วยเหตุผลก็เพราะพระพุทธศาสนายังรากลึกลงในสายเลือดของคนไทย ฉะนั้น วัฒนธรรมไทยจึงอิงหลักพระพุทธศาสนาเป็นหลัก คือ สังคมแบบพุทธ (Somchai Srinok, 2003 : 1)

2) ลักษณะส่งเสริมการพัฒนา การพัฒนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น พุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพได้ จากระดับสัตว์ชาติญาณไปสู่ริยะ “หลักพุทธศาสนากล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก เมื่อฝึกแล้วก็ประเสริฐ ดังพุทธพจน์ที่ว่า หนโต เสฏฐมโนสุเสฏฐ แปลว่า ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ฝึกแล้วประเสริฐ ต้องฝึกฝนก่อนจึงจะเป็นผู้ประเสริฐ (Phradhammapitaka (P.A. Payutto), 2002 : 24)

3) ลักษณะส่งเสริมให้ช่วยเหลือตัวเองได้ พุทธศาสนาช่วยเหลือสังคมเพื่อช่วยเหลือตนเองได้ในระยะยาว ซึ่งเป็นปฏิบัติการสงเคราะห์สังคมแบบยั่งยืน ซึ่งจะใช้ธรรมะในการช่วยเหลือสังคมเป็นหลัก ส่วนการช่วยเหลือด้านวัตถุสิ่งของเป็นส่วนเสริมเท่านั้น เพราะการใช้ธรรมะหรือแนะนำแนวทางดำเนินชีวิตเป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้ได้โดยไม่วันหมด “เพื่อให้ผู้ที่ถูกช่วยเหลือก็ต้องมีจริยธรรมว่า ไม่ว่าใครจะช่วยเหลือก็ตาม ก็ต้องทำสุตถุทธิ์ สุตตติปัญญาหรือสุดความสามารถ ถึงแม้จะเป็นผู้ที่ได้รับความช่วยเหลือ ก็ยังสามารถรักษาจริยธรรมที่มีลักษณะเข้มแข็งในการสร้างสรรค์เอาไว้ได้” (Phradhammapitaka (P.A. Payutto), 2000 : 53) พุทธศาสนาเชื่อว่าการให้ธรรมเป็นทานประเสริฐกว่าการให้สิ่งปวง “พุทธศาสนาจึงช่วยให้เข้าถึงธรรมด้วยจิตใจ คือ มีเจตนาบริสุทธิ์ รักความเป็นธรรม มีความมุ่งมั่น ปรรณนาต่อจุดมุ่งหมายที่สร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้ดีขึ้น ด้วยการดำรงธรรมไว้ในสังคม” (Phradhammapitaka (P.A. Payutto), 2005 : 64)

4) มีลักษณะแก้ปัญหาสังคมอย่างเท่าทันยุคสมัย นักวิชาการในสายต่างประเทศมองว่า “พุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นการประยุกต์เอาหลักศีล สมาธิ ปัญญาของพระพุทธศาสนามาใช้กับความท้าทายในสังคมปัจจุบัน เพื่อตอบสนองปัญหาทางการเมืองและเศรษฐกิจของโลก” (The Naropa Institute, 1998) ในขณะที่โรเบิร์ต อี. กอสส์

(Robert E. Goss) มองว่าพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมเป็นกระบวนการสากลที่อยู่เหนือการสังกัดนิกาย โดยมุ่งตอบสนองปัญหาของโลกทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เป็นรูปแบบของกระบวนการปลดปล่อยสังคมและการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสังคมและการปลดปล่อยทุกข์ของมนุษย์ โดยประยุกต์ใช้หลักคำสอนเรื่องความเมตตากรุณาปัญญา ปฏิจจนูปบาทและสุญญตา เพื่อแก้ปัญหาสังคม รวมทั้งใช้วิธีการปฏิบัติกรรมฐาน ยุทธศาสตร์ด้านการศึกษา เมตตากรุณาเชิงสังคมและการสร้างเครือข่ายระดับรากหญ้าเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมกับสังคมอย่างกระตือรือร้น (Robert E. Goss, 2001 : 329)

5) มีลักษณะเป็นมนุษยธรรม มนุษยชน หมายถึง “ศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพและความเสมอภาคที่ต้องได้รับความคุ้มครองตามกฎหมาย เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ เป็นมาตรฐานขั้นต่ำที่พึงมี เป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ อย่างมีศักดิ์ศรีและมีคุณค่า” มนุษยธรรมเป็นหลักการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคนที่เป็นสากล โดยมีคุณสมบัติ 2 ประการ คือ เว้นจากการทำชั่ว 5 ลักษณะ คือ เว้นจากการทำร้าย เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มสุราและยาเสพติดทุกชนิด เรียกว่าเบญจศีลและข้อปฏิบัติที่นำไปสู่ความดีงาม คือ ความเมตตา ประกอบอาชีพสุจริต สวรรค์ในกาม พูดคำสัตย์จริงไม่ประมาท เรียกว่าเบญจธรรม (Vichian Chabutrbruntharik, 2535 : 129-130)

6) มีลักษณะช่วยให้สังคมมีความสุขพุทธศาสนามีหลักปฏิบัติที่เป็นบรรทัดฐานทำให้สังคมสงบสุข คือ ศีล 5 “การปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม โดยงดเว้นจากการฆ่า เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการเสพสิ่งมีนเมา และช่วยกันเอาใจใส่มาตา บิดา และสมณพราหมณ์ มีความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อผู้ใหญ่ เป็นต้น ประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในกุศลธรรม ทำให้สังคมอุดมไปด้วยสันติสุข” (Thi.pa. (Thai) 11/105/76) ศีล 5 เป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลให้ให้เจริญงอกงามด้วยกุศลธรรม งดเว้นจากอกุศลธรรม “อกุศลธรรมเป็นตัวบั่นทอนจิตใจของมนุษย์ ก่อให้เกิดความทุกข์ ทำลายบรรยากาศของความผาสุกของสังคมมนุษย์” (Khu.ma. (Thai) 29/5/21)

7) มีลักษณะส่งเสริมการพัฒนาและความมั่นคงในสังคม สังคมทุกยุคสมัยล้วนแต่มีปัญหาใหญ่เรื่องความมั่นคงด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นความมั่นคงทางการเมือง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจความมั่นคงทางสังคม เป็นต้น ปรากฏการณ์ของปัญหาด้านความมั่นคงแสดงออกในรูปของปัญหาต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมด้านใดด้านหนึ่ง แนวคิดของพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่ส่งเสริมความมั่นคงและพัฒนาสังคมนั้นชื่อว่า อปริหานิยธรรม (Thi.m. (Thai) 10/134/66-68)

8) ลักษณะสังคมสงเคราะห์พระสงฆ์ไม่เพียงแต่มีหน้าที่ฝึกตนตามหลักไตรสิกขาเท่านั้น หากยังมีความเกื้อกูลแก่ชุมชนและสังคมอีกด้วย วัดก็เช่นเดียวกัน นอกจากจะเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้แล้ววัดยังเป็นสถานที่กระจายรายได้จากผู้มีทรัพย์มากให้แก่ผู้มี

ทรัพย์สินน้อยในชุมชน ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม อาทิ การบริจาคทรัพย์สินสร้างศาลาอาคารต่างๆ เพื่อให้ชุมชนเข้ามาใช้จัดกิจกรรมสร้างสรรค์ร่วมกันหรือไม่ทางวัดก็นำข้าวของเครื่องใช้ไปแจกจ่ายแก่ชาวบ้านที่ยากจน เมื่อปัญหาเรื่องปากท้องลดลงชาวบ้านก็มีโอกาสเข้าวัดฟังธรรมมากขึ้น (Somkiet Meetham, 2003 : 45-46) โดยหลักการสงเคราะห์ตามแนวทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

## พุทธเพื่อสังคมของพระครูภาวนาวิทยาคม (เย็น ขนติโพล)

### 1. สภาพทั่วไปของพื้นที่

พุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ตั้งอยู่ ณ บ้านสะพาน ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ห่างจากอำเภอบัวเขต 17 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 10,865 ไร่ ติดกับอ่างเก็บน้ำห้วยจรัส เป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา และศึกษาธรรมชาติมีทิวทัศน์ที่สวยงาม มีหน้าผาที่สูงชันเรียกผานี้ว่า ผาพระหรือผานางคอย ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้ และสมุนไพรหายาก รวมทั้งสัตว์ป่านานาชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำลำธาร มีทัศนียภาพที่งดงาม สภาพแวดล้อมเงียบสงบร่มเย็น เหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรมและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญยิ่ง ผืนป่าบางส่วนติดชายแดนไทย-กัมพูชา ถึงแม้ว่าจะมีร่องรอยการตัดไม้ทำลายป่าให้เห็นอยู่บ้าง แต่อย่างไรก็ตาม ป่าทั้งผืนแห่งนี้ จัดได้ว่าอุดมสมบูรณ์มากที่สุด ในอีสานใต้ของประเทศไทย มีชุมชนล้อมรอบ 3 ตำบลกับอีก 4 หมู่บ้าน คือ ตำบลจรัส มีบ้านจรัส และบ้านสะพาน ตำบลอาโพน มีบ้านชำปะโต ตำบลเทพรักษา มีบ้านกะเลงเวก พุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ได้ดำเนินกิจกรรมหลากหลายอย่างควบคู่กัน อาทิ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป โครงการบรรพชา อุปสมบทเฉลิมพระเกียรติในภาคฤดูร้อนในลักษณะการเรียนรู้การอยู่กับธรรมชาติ การก่อตั้งโรงสีข้าวเกษตรอินทรีย์ชุมชนและการส่งเสริมกิจกรรมพุทธศาสนาในรูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นพุทธอุทยานเขาศาลาศูนย์รวมแห่งการเรียนรู้ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ มีแหล่งท่องเที่ยวเช่น พระอริยเจติย์ รอยพระพุทธรูปบาทจำลอง พระพุทธรูปหินแกะสลัก พระพุทธรูปโลหะ อุโบสถ พระนาครปรก ผานางคอย น้ำตกไตรศิริ และปัจจุบันการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ศึกษาเพื่อเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และทางศาสนสถาน (Interview Utchara Phanurat, May 2008)

ต่อมาในปี พ.ศ.2536 กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้น (ปัจจุบันกรมป่าไม้ อยู่ในสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ได้ประกาศบริเวณพื้นที่ป่าเป็นเขตพุทธอุทยาน ให้ดำเนินโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ตามความคิดริเริ่มของพลเอกเชษฐา ฐานะจาโร เมื่อครั้งดำรงตำแหน่ง ผบ.กกล.สุรนารี โดยมี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ตั้งแต่นั้นเป็น

ต้นมา พุทธอุทยานเขาศาลาแห่งนี้มีสภาพพื้นที่เป็นเนินเขา มีภูศาลา ภูหงส์ ภูนก อยู่ในบริเวณเขตพื้นที่ป่า ลักษณะเป็นป่าดงดิบชื้น ป่าเบญจพรรณ และป่าดงดิบแล้งมีความอุดมสมบูรณ์เป็นป่าต้นน้ำห้วยจรัส มีเทือกเขาพนมดงรักเป็นแนวกั้นเขตแดนระหว่างไทย-กัมพูชา สภาพภูมิอากาศมีฤดูฝนกับฤดูแล้งที่แตกต่างกันชัดเจน ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา (2543-2547) ภาครัฐวันออกเฉียงเหนือตอนล่างได้แก่ กลุ่มจังหวัดนครราชสีมา ชัยภูมิ บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี มีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆโดยเฉพาะพื้นที่ป่าทางตอนใต้ของสุรินทร์แนวชายแดนไทย-กัมพูชา บริเวณเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งนอกจากจะเป็นเขตพื้นที่ดูแลของกรมป่าไม้แล้ว ยังเป็นแนวเขตในการปกป้องดูแลของกองกำลังสุรนารี ส่วนแยกที่ 2 กรอ.มท. ถือเป็นที่ป่าไม้ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ด้วยพันธุ์ไม้ พืชสมุนไพร สัตว์ป่านานาชนิด

พื้นที่ป่าในเขตอำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่ที่พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการน้อมนำหลักพุทธธรรมมาใช้กับวิถีการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ใช้หลักธรรมในการสร้างความสมานฉันท์สร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นในชุมชน คือพุทธอุทยานวัดเขาศาลาตูลฐานะจาโร โดยพระพิศาลศาสนกิจ (หลวงพ่อเย็น ขนติโปล) เจ้าสำนักผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างพลัง คือ วัด ชุมชน ป่าไม้ ให้สามารถอยู่อาศัยซึ่งกันและกันได้สมดุล จากปัญหาการบุกรุกป่าจับจองเพื่อการเกษตร การลักลอบตัดต้นไม้ การจับสัตว์ป่าและปัญหาไฟไหม้ป่า ในเขตพื้นที่ป่าพุทธอุทยานวัดเขาศาลาตูลฐานะจาโรได้รับผลกระทบโดยตรง พระสงฆ์ต้องใช้ความพยายาม และขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐในการปกป้องพื้นที่ป่า จากบทบาทดังกล่าวชุมชนมีทัศนคติต่อพระสงฆ์ว่า “พระป่าไม้” การดำเนินการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยเฉพาะกองกำลังสุรนารี กรมป่าไม้ กรมการศาสนา และสำนักพระพุทธศาสนาจังหวัด ทำให้ประชาชนมีความเข้าใจบทบาทของพระสงฆ์ในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากขึ้นในระดับหนึ่ง

### บทบาทพระสงฆ์ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของวัดเขาศาลา

จากคำสัมภาษณ์ของท่านเจ้าคุณพระพิศาลศาสนกิจ และการมีส่วนร่วมกิจกรรมในพื้นที่ของผู้เขียน ตลอดจนการสอบถามพระครูไพโรจน์วุฒิคุณ (พระอาจารย์วุฒิสักดิ์ วฑฺฒโน) รองเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลบัวเขต (ธ) ถึงบทบาทที่พระสงฆ์ในพุทธอุทยานวัดเขาศาลาตูลฐานะจาโร ได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2535 จนถึงปัจจุบันสามารถแยกเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ดังนี้ คือ ทำแนวกันเขตป่า คือ การปักรั้วคอนกรีต ในด้านทิศตะวันตก ทิศตะวันออกและด้านหน้าคือทิศเหนือของวัด เพื่อเป็นแนวกันแบ่งเขตระหว่างป่าที่ดูแลโดยป่าไม้ และกันแนวเขตระหว่างที่ทำกินของชาวบ้านอย่าง

ชัดเจน แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้โดยตรง เพราะมีการบุกรุกลักลอบตัดไม้จากชาวบ้าน บางกลุ่ม พระพิศาลศาสนิกก็มีแนวคิดใหม่ว่าต้องขุดคลองกว้าง 3 เมตร ลึกประมาณ 4 เมตร ทำเป็นแนวกั้นด้านหน้าของเขตพุทธอุทยาน ท่านให้เหตุผลว่า เวล่าน้ำป่าหลากมาแนวเขตนี้สามารถกักเก็บน้ำไว้ได้ เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าในเขตพุทธอุทยาน และยังสามารถทำให้พื้นที่ป่าแห่งนี้มีความอุดมสมบูรณ์ และชาวบ้านที่มีที่ทำกินในบริเวณใกล้เคียงสามารถใช้ถนนนี้ร่วมกันได้สะดวกขึ้น และที่สำคัญเป็นการป้องกันการนำไม้ออกนอกพื้นที่ ซึ่งระยะทางยาวประมาณ 5 กิโลเมตร

การทำแนวทำนบป่าต้นน้ำ พระพิศาลศาสนิกท่านให้แนวคิดไว้ว่า คนพึ่งน้ำพึ่งป่า สัตว์ป่าเขาก็อาศัยทรัพยากรเหล่านี้เช่นกันในการดำรงชีพ ท่านได้ทำโครงการของบประมาณจากจังหวัด เพื่อสร้างทำนบกั้นต้นน้ำเพื่อให้ความชุ่มชื้นแก่พื้นที่ป่าไม้ในบริเวณนั้น และสัตว์ป่าได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากแหล่งน้ำ มีการนำพันธุ์ปลาต่างๆ มาปล่อยและวัดสามารถนำน้ำนี้ไปใช้อุปโภคบริโภคได้ เป็นลักษณะการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันที่ว่า น้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า หรือสุภาษิตที่ว่า เสือพึ่งเพราะป่าปก ป่ารกเพราะเสือยัง ดินเย็นเพราะหญ้าบัง และหญ้ายังเพราะดินดี (Phradhammapitaka (P.A. Payutto), 2000 :53) การป้องกันไฟป่าในพื้นที่ป่าเขาศาลานั้น เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีววิทยา สิ่งที่เป็นอันตรายต่อระบบสิ่งมีชีวิตมากที่สุดคือไฟป่า ไฟที่เกิดจากการกระทำของคน พระพิศาลศาสนิกจึงใช้วิธีการโดยให้พระภิกษุสามเณรในวัดช่วยกันดับไฟ และไฟป่าส่วนใหญ่มักเกิดบริเวณที่มีต้นหญ้าขึ้นหนาแน่น เช่น ด้านทิศตะวันตกของวัด และด้านหน้าวัด ในปัจจุบันวัดได้ร่วมมือกับกรมป่าไม้ส่งเจ้าหน้าที่ดับไฟป่ามาร่วมพลังในการรักษาพื้นที่ป่า ในช่วงฤดูร้อนทำให้สภาพป่าด้านหน้าวัดนี้มีความเขียวขจี ต้นไม้เริ่มเจริญเติบโตมีขนาดใหญ่ขึ้น

การแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่า จากการร่วมอยู่ในพื้นที่มีชาวบ้านบางกลุ่มเข้าไปจับจองทำการเกษตรรวมเนื้อที่ประมาณ 668 ไร่ จำนวน 54 ราย ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าห้วยทับทัน-ห้วยสำราญ ในที่ประชุมมีมติให้ วัด อบต. ชาวบ้านและเขตอนุรักษ์ร่วมกันแก้ไข แต่ในส่วนของพุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโรนั้นพระพิศาลศาสนิกสามารถแก้ปัญหาได้ในระดับหนึ่ง โดยท่านให้ทัศนะว่า วัดใช้หลักธรรมในการแก้ไขปัญหาโดยยึดการประนีประนอม ท่านใช้วิธีการแลกเปลี่ยนให้ชาวบ้านเข้ามาจับจองในเขตพุทธอุทยานออกนอกเขต หากที่ดินให้ใหม่หรือบางคนขอรับค่าชดเชยแทน ซึ่งชาวบ้านก็ยอมรับและไม่คัดค้านในข้อเสนอนี้แต่อย่างใด ส่วนปัญหาการลักลอบตัดไม้ในเขตพุทธอุทยานถือเป็นปัญหาที่ยากแก่การแก้ไข ไม่เฉพาะแต่ในพื้นที่พุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโรเท่านั้น พื้นที่อื่นก็มีปัญหาแบบเดียวกันนี้ สำหรับพุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโรโดยปกติเป็นพื้นที่ในการดูแลของกองกำลังสุรนารีอยู่ พระพิศาลศาสนิกท่านได้ประสานขอกำลังทหารมาประจำในพื้นที่ มีทหารพรานส่วนหนึ่ง ตำรวจตระเวนชายแดนส่วนหนึ่ง ทหารพรานนั้นประจำการอยู่ที่ทิศตะวันตกของพื้นที่ดูแลแนวเขตที่มีบ้านชำปะโต บ้านกะเลงเวกติดต่อกัน ส่วนตำรวจตระ

แนวชายแดนประจำการอยู่บนเขาศาลาตุแลพื้นที่โดยรวม จากเมื่อก่อนชาวบ้านที่มีอาชีพตัดไม้ขายเมื่อไม่สามารถเข้าไปตัดไม้ได้ก็เกิดความไม่พอใจ โจมตีว่าพระเป็นพระป่าไม้ มีการเดินขบวนขับไล่บ้าง เหตุการณ์เหล่านี้ที่เกิดขึ้นมีส่วนทำให้ทางการรับทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ ท่านได้ยกพื้นที่พุทธอุทยานถวายไว้ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

การอนุรักษ์สัตว์ป่า สัตว์ป่าในเขตพุทธอุทยานมีหลายชนิด เช่น นก กู หมีป่า เก้ง พระพิศาลศาสนกิจกล่าวว่า ในอนาคตสัตว์ป่าในเขตพุทธอุทยานเขาศาลาฯ จะมีมากขึ้น เพราะป่าแห่งนี้มีรอยต่อระหว่างไทย-กัมพูชาซึ่งตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชานั้น มีการล่าสัตว์มาก เมื่อถูกล่ามากสัตว์ป่าก็ต้องขึ้นมาฝั่งไทยและท่านมองว่า ป่าคือบ้านของสัตว์ป่า เราคือหมายถึงวัด ชุมชน มาอาศัยบ้านคือป่าหลังสัตว์ป่า ดังนั้นคนต้องอนุรักษ์ป่าและสิ่งมีชีวิตในป่าอย่างที่สุด สำหรับการอนุรักษ์สัตว์ป่าในเขตพุทธอุทยานเขาศาลานั้นถือเป็นยุทธศาสตร์ของวัดที่ต้องให้ความสำคัญเป็นอันดับแรก ที่ผ่านมาพระภิกษุสามเณรและเจ้าหน้าที่ทหารตำรวจในพุทธอุทยาน เมื่อออกสำรวจพื้นที่ป่าในเขตพุทธอุทยานพบเห็นการล่าสัตว์ หรือมีเครื่องมือดักจับ แม้แต่ชาวบ้านที่หาผึ้ง เจ้าหน้าที่ก็จะทำการยึดอุปกรณ์ไว้ทันที ถ้าเห็นสัตว์ป่าที่จับได้ท่านก็จะปล่อย ชาวบ้านในชุมชนรอบพื้นที่ป่าต่างก็รู้ถึงการเป็นพระนักอนุรักษ์ที่มีความเมตตาต่อสัตว์ป่า และให้ความร่วมมือ กิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ในพุทธอุทยานวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร องค์กรต่างๆ เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย และองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าไม้ ต่างก็ให้ความสำคัญนำคณะมาเรียนรู้สภาพความเป็นจริง ร่วมปลูกป่าบ้าง วัดได้ให้ความรู้เรื่องป่ากับชุมชนในลักษณะการจัดอบรมปฏิบัติธรรม และมีพระภิกษุในวัดที่นำคณะเดินสำรวจป่า เป็นการให้ความรู้กับประชาชนทั่วไปที่สนใจ ได้เกิดความรัก ความหวงแหนทรัพยากรของชาติในชุมชนของตน

จากการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์นอกจากจะมีบทบาทด้านการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนให้ชุมชนได้เข้าใจสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต ยังมีบทบาทที่สำคัญอีกบทบาทคือการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่สามารถนำหลักธรรมอันเป็นวิถีความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยยึดความเข้าใจธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนการดำรงชีวิตซึ่งกันและกัน นอกจากจะสร้างความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่พุทธอุทยานให้มีความสมดุลแล้ว ยังทำให้ชุมชนเกิดความอยู่เย็นเป็นสุขและได้รับผลกระทบน้อยที่สุด การดำเนินการอนุรักษ์คุ้มครอง ปกป้อง ทรัพยากรป่าไม้อันเป็นสมบัติของชาติให้คงอยู่และใช้ประโยชน์จากป่าไม้ให้เกิดผลมากที่สุด ด้วยพลังแห่งความตั้งใจที่จะทำงานเพื่อชาติและพระศาสนา ทำให้พุทธอุทยานวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโรมีพื้นที่ป่าในดูแลถึง 10,865 ไร่ พระพิศาลศาสนกิจเคยกล่าวว่า พื้นที่ป่าบริเวณเทือกเขาพนมดงรักถ้าท่านขอขยายพื้นที่อีกทางการก็กล้าให้ เพราะเชื่อในความตั้งใจจริงที่เห็นผลประจักษ์จากการดูแลเขตพุทธอุทยาน ปัญหาที่เกิดตามมาจาก

การอนุรักษ์ป่าไม้ในปัจจุบันไม่รุนแรงเหมือนเมื่อก่อน เพราะทุกฝ่ายเข้าใจ รับรู้ถึงบทบาทที่ทางวัดดำเนินการอยู่ (Phramaha Chalermkiet Jirawatthano (Kaewhom), 2011 : 90)

## ผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินงานพุทธศาสนาเพื่อสังคม

จากบทบาท และกิจกรรมที่ทางวัดดำเนินการในด้านต่างๆเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ถ้านำแนวคิดทฤษฎีมาวิเคราะห์ล้วนมีความสอดคล้อง เช่นทฤษฎีบทบาทหน้าที่ ทฤษฎีนิเวศวิทยา หรือแม้แต่ทฤษฎีนิเวศวิทยาแนวลึก แต่บทความนี้ผู้เขียนนำเสนอบทบาทการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของวัดที่นำโดยพระพิศาลศาสนกิจตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่มีมุมมองเกี่ยวกับป่า เพื่อให้สอดคล้องกับคำว่าวิถีพุทธ เหตุผลหนึ่งที่ผู้เขียนไม่ได้กล่าวถึงทฤษฎีเพราะพระพิศาลศาสนกิจซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เคยกล่าวว่า การทำงานของท่านไม่ได้คำนึงถึงแนวคิด หรือทฤษฎีอะไร เป็นการทำงานไปตามสถานการณ์หรือเหตุการณ์นั้นมากกว่า คือการทำงานไม่มีขั้นตอนที่แน่นอน นึกอะไรได้ทำเลย ท่านย้ำว่าเป็นการทำงานของคนจบ ป.4 ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพุทธอุทยานวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร เป็นการทำหน้าที่ของพระสงฆ์โดยการนำหลักธรรมที่ตระหนักถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ กล่าวคือทุกสภาวะมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ป่าเขาศาลาก็มีลักษณะเช่นนั้น จากสภาพเมื่อก่อนพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อความเจริญเข้ามา ชุมชนมีการขยายตัว และได้รับวัฒนธรรมตลอดจนสื่อสารต่างๆ ทำให้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยหลักๆ คือเศรษฐกิจความเป็นอยู่ในชุมชนนั่นเอง เพื่อความอยู่รอดชาวบ้านได้ขยายอาณาเขตกว้างขึ้น พระสงฆ์ตระหนักถึงสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือมีความเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลง ได้จัดการเพื่อยุติปัญหาและชี้ให้เห็นว่ามนุษย์กับสิ่งมีชีวิตมีความเกี่ยวโยงกันจะขาดระบบใดระบบหนึ่งไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ รัฐ ชุมชน ให้การสนับสนุน มีสถาบันการศึกษานำคณะครูนักเรียนนักศึกษาเข้าไปศึกษาระบบนิเวศวิทยาอยู่ไม่ขาดสาย ปัจจุบันพุทธอุทยานวัดเขาศาลาตุลฐานะจาโร มีสภาพพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดสุรินทร์โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้โปรโมตให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงนิเวศ เชิงวัฒนธรรม มีรอยพระพุทธรูปจำลองที่บ่งบอกถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ของขอมโบราณ และกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนผานางคอยเป็นผาพระ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลผลิตที่ได้จากอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ทั้งสิ้น (Phramaha Chalermkiet Jirawatthano (Kaewhom), 2011 : 60)

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ก็คือ บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์ในพุทธศาสนา ที่ยอมอุทิศตนเองเพื่อประโยชน์ผู้อื่นมากกว่าประโยชน์ของตนเอง ได้แก่ บทบาทและหน้าที่ด้านการปกครอง บทบาทและหน้าที่ด้านการเผยแผ่ บทบาทและหน้าที่ด้านการศึกษา บทบาทและหน้าที่ด้านสาธารณสงเคราะห์ บทบาทและหน้าที่ด้าน

การศึกษาสงเคราะห์ บทบาทและหน้าที่ด้านสาธารณูปการ วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร โดยการนำของพระพิศาลศาสนกิจ (เย็น ขนติโปล) เป็นอีกบทบาทหนึ่งที่อยู่ทิศตนในการสาธารณสงเคราะห์ ด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร เป็นการทำหน้าที่ของพระสงฆ์โดยการนำหลักธรรม ที่ตระหนักถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงตามกฎไตรลักษณ์ กล่าวคือทุกสภาวะมีการเกิดดับอยู่ตลอดเวลา พื้นที่ป่าเขาศาลาก็มีลักษณะเช่นนั้น จากสภาพเมื่อก่อนพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เมื่อความเจริญเข้ามา ชุมชนมีการขยายตัว และได้รับวัฒนธรรมตลอดจนสื่อสารต่างๆ ทำให้พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยหลักๆ คือเศรษฐกิจความเป็นอยู่ในชุมชนนั่นเอง เพื่อความอยู่รอดชาวบ้านได้ขยายอาณาเขตกว้างขึ้นพระสงฆ์ตระหนักถึงสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวคือมีความเข้าใจสภาพการเปลี่ยนแปลง ได้จัดการเพื่ออยู่ดีปัญหาและชี้ให้เห็นว่ามนุษย์กับสิ่งมีชีวิตมีความเกี่ยวโยงกันจะขาดระบบใดระบบหนึ่งไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ รัฐ ชุมชน ให้การสนับสนุน มีสถาบันการศึกษานำคณะครูนักเรียนนักศึกษาเข้าไปศึกษาระบบนิเวศวิทยาอยู่ไม่ขาดสาย ปัจจุบันพุทธอุทยานวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร มีสภาพพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จังหวัดสุรินทร์โดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้โปรโมทให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงนิเวศ เชิงวัฒนธรรม มีรอยพระพุทธรูปจำลองที่บ่งบอกถึงอารยธรรมอันเก่าแก่ของขอมโบราณ และกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนผานางคอยเป็น ผาพระ ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลิตผลที่ได้จากอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของพระสงฆ์ทั้งสิ้น ดังนั้น พระพุทธศาสนาเพื่อสังคมของวัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร จึงสามารถสรุปได้ใน 2 ฐานะ คือ ฐานะเชิงหลักการได้แก่ การตีความหลักการของพุทธศาสนา เพื่อให้ครอบคลุมสังคมทุกด้าน โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับสังคมหมู่และปรับปรุงแบบให้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมมากยิ่งขึ้น และฐานะเชิงปฏิบัติการ ได้แก่ กระบวนการทำกิจกรรมเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมไปพร้อมกับการพัฒนาจิตใจด้วย โดยมีกรอบปฏิบัติการ 2 รูปแบบ คือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่างแก่สวนงานอื่นๆจนสามารถนำมาใช้จริงและได้ผลจริงและอยู่ให้เห็น ตระหนักรู้ปัญหาหรือความทุกข์ของสังคม การให้บริการสังคมและการปฏิบัติการทางสังคมไม่ทอดทิ้งสังคม ไม่เห็นแก่ตัว มีความเสียสละเพื่อรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชาติอันเป็นมรดกทางธรรมชาติเอาไว้ได้

เมื่อก้าวโดยภาพรวมแล้ว พุทธศาสนาเพื่อสังคมไม่ใช่การปฏิวัติพุทธศาสนาดั้งเดิม แต่เป็นเพียงการปฏิรูปหลักการเดิมที่มีอยู่แล้วให้เป็นปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมทางสังคมมากขึ้น แล้วบัญญัติชื่อใหม่ว่า “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” (engaged Buddhism) โดยผู้ที่ใช้คำนี้เป็นคนแรกคือท่านติช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) ซึ่งเป็นพระสงฆ์ชาวเวียดนาม ต่อมาจึงใช้แพร่หลายและมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของพุทธศาสนาทั่วโลกในปัจจุบัน โดยถือว่าเป็นพุทธศาสนาคลื่นลูกที่ 3 ไม่มีการสังกัดนิกายเถรวาทหรือมหานิกายแต่เป็นปฏิบัติการร่วมที่อยู่นอกกรอบนิกายโดยยึดประโยชน์สุขของสังคมเป็นหลัก แนวคิดเชิงสังคมนี้นปรากฏในนโยบายเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า “พวกเธอจง

จาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” ซึ่งถือเป็นปฏิบัติการทางสังคมขบวนการแรกของโลก แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมปัจจุบันก็ไม่ต่างจากพุทธพจน์ดังกล่าว เป็นเพียงการปรับรูปแบบเพื่อบูรณาการให้ทันต่อการแก้ปัญหาสังคมโลกปัจจุบัน ไม่มองพุทธศาสนาแบบแยกส่วนออกมาจากสังคม ร่วมสุข ร่วมทุกข์และคลุกคลีกับสังคม ปรับกระบวนการเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมจากการหลีกเร้นให้ไกลจากสังคมมาเป็นการปฏิบัติธรรมเชิงบวกที่ได้ประโยชน์ทั้งผู้ปฏิบัติและสังคมด้วย ปรับท่าทีของพุทธบริษัทจากการเป็นผู้รับมาเป็นผู้ให้และผู้บริการสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการปรับรูปแบบการเผยแผ่ศาสนาที่ไม่เน้นเพียงการแสดงธรรมและการสอนกรรมฐานเท่านั้น แต่ยังสามารถเผยแผ่ในรูปแบบสังคมสงเคราะห์และร่วมรับผิดชอบต่อการแก้ปัญหาสังคมทุกยุคสมัย ทั้งปัญหาเชิงโครงสร้างปัญหาเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำของนโยบายสาธารณะ ความยุติธรรม ความยากจน ความขัดแย้งและความรุนแรง การขาดแคลนปัจจัย 4 และการขาดโอกาสทางสังคม เป็นต้น ซึ่งเป็นการเข้าไปรับผิดชอบต่อกกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรวมไปถึงปฏิบัติการเยียวยา รักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศวิทยาและสิ่งมีชีวิตด้วย หากมองในแง่ของภาระพุทธศาสนาเพื่อสังคมจึงมีพันธกิจเพื่อโลก ซึ่งมีกรอบครอบคลุมมาถึงสังคมมนุษย์ด้วย ขึ้นอยู่กับว่าแต่ละองค์กรจะเน้นด้านใดเป็นหลัก

## บทสรุป

จากเรื่องดังกล่าวจะเห็นว่า พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่ได้ทอดทิ้งสังคม ไม่หลบหนีสังคมเพื่อไปแสวงหาความสงบสุขแต่เพียงผู้เดียว ปัญหาต่างๆในสังคมพระสงฆ์เอาใจใส่รับเป็นธุระในการช่วยกันแก้ไขปัญหา เพื่อช่วยแบ่งเบาภาระของประเทศไปด้วยในขณะเดียวกันพระสงฆ์เองก็ยังเป็นสื่อกลางในการเชื่อมสัมพันธ์ระกลุ่มคนในสังคมไปสู่ทรัพยากรธรรมชาติอีกทางหนึ่งด้วย ดังนั้นองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากกรณีดังกล่าวนี้ได้แก่ การรู้จักบูรณาการจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อเอามาประยุกต์ใช้กับหลักการของแต่ละสาขาในด้านการพัฒนา เช่นการพัฒนาด้านจิตใจให้คนในชุมชน การให้โอกาสเข้ามาช่วยกันดูแลและวางแผนทรัพยากรธรรมชาติ เสมือนหนึ่งเป็นทรัพยากรสมบัติของตน โดยเฉพาะความเสียหายทางกาย ที่เกิดจากศรัทธาและความเคารพรักในตัวของพระสงฆ์ จึงทำให้ชุมชนให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยความเต็มใจเสียสละปรารถนาจากประโยชน์ส่วนตัว ต่างฝ่ายต่างก็มุ่งเพื่อประโยชน์หลักนั้นคือ ความอยู่ดีมีสุข ความสมัครสมานสามัคคี จนเกิดการพัฒนาด้านจิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญาของคนในชุมชนหรือสังคม ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม ทำให้สังคมพบสันติภาพอย่างแท้จริง อันเป็น

สังคัมแห่งอุดมปัญญา นำพาบ้านเมืองไปสู่ความเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกัน ได้ทั้งฝ่ายพระสงฆ์ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายพัฒนาและคนในชุมชน



พุทธศาสนาเพื่อสังคมไม่ใช่การปฏิวัติพุทธศาสนาเดิม แต่เป็นเพียงการปฏิรูปหลักการเดิมที่มีอยู่แล้วให้เป็นปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมทางสังคมมากขึ้น แล้วบัญญัติชื่อใหม่ ว่า “พุทธศาสนาเพื่อสังคม” (engaged Buddhism) โดยผู้ที่ใช้คำนี้เป็นคนแรกคือท่านติช นัท ฮันห์ (Thich Nhat Hanh) ซึ่งเป็นพระสงฆ์ชาวเวียดนาม ต่อมาจึงใช้แพร่หลายและมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของพุทธศาสนาทั่วโลกในปัจจุบัน โดยถือว่าเป็นพุทธศาสนาคลื่นลูกที่ 3 ไม่มีการสังกัดนิกายเถรวาทหรือมหานิกาย แต่เป็นปฏิบัติการร่วมที่อยู่นอกกรอบนิกายโดยยึดประโยชน์สุขของสังคมเป็นหลัก แนวคิดเชิงสังคมนี้นปรากฏในนโยบายเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า “พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์” ซึ่งถือเป็นปฏิบัติการทางสังคมขบวนการแรกของโลก แนวคิดพุทธศาสนาเพื่อสังคมปัจจุบันก็ไม่ต่างจากพุทธพจน์ดังกล่าว เป็นเพียงการปรับรูปแบบเพื่อบูรณาการให้ทันต่อการแก้ปัญหาสังคมโลกปัจจุบัน ไม่มองพุทธศาสนาแบบแยกส่วนออกมาจากสังคม ร่วมสุข ร่วมทุกข์และคลุกคลีกับสังคม ปรับกระบวนทัศน์เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมจากการหลีกเลี่ยงให้ไกลจากสังคมมาเป็นการปฏิบัติธรรมเชิงบวกที่ได้ประโยชน์ทั้งผู้ปฏิบัติและสังคมด้วย

## เอกสารอ้างอิง

- Christopher S. Queen. (2002). *Introduction : A New Buddhism, Engaged Buddhism in the West*. Boston : Wisdom Publications.
- Kenneth Kraft. (1992). *Prospects of a Socially Engaged Buddhism Inner Peace, World Peace: Essays on Buddhism and Nonviolence*, NY: State University of New York Press.
- Phrathedilok (Rabaeb Thitayano). (2008). *Buddhism in the future*. Bangkok : Paedsibched company Ltd.
- Phradhammapitaka (P.A. Payutto). (2000). *Ethics for the new generation*. Bangkok : Sahadhammik company Ltd.
- Phradhammapitaka (P.A. Payutto). (2005). *The Ideas for life and society*. Bangkok : Sahadhammik company Ltd.
- Robert E. Goss. Naropa Institute : *The Engaged Academy. Engaged Buddhism in the West*, ed. By Christopher S. Queen.
- Somkiet Meetham. (2003). *Including selected articles Buddhathatsana among change Of the era*. Bangkok : Prince of Siam.
- Somchai Srinok, 2003. *Literature and Thai society*. Bangkok : Prince by Mahachulalongkornrajavidyalaya Princess.
- The Naropa Institute. (1998). *Engaged Buddhism : Master of Arts in Buddhist Studies*, recruitment brochure, n.d.
- Vichian Chabutrbantharik. (1992). *Buddhism*. Bangkok : O.S. Printing House.

